

21 Temmuz 2025

Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi (TLSP), Demokrasi ve Dünyada İnsan Hakları İçin Avrupalı Avukatlar Derneği (ELDH), Demokrasi ve Uluslararası Hukuk Derneği e.V. (MAF-DAD) ve Londra Hukuk Grubu (LLG) tarafından Gurban / Türkiye (Başvuru no. 4947/04) karar grubunun uygulanması için gerekli tedbirlere ilişkin olarak Bakanlar Komitesi'ne sunulan Kural 9.2 bildirimi¹

Yönetici özeti

Bu bildirim Kural 9.2 uyarınca Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi (TLSP), Demokrasi ve Dünyada İnsan Hakları İçin Avrupalı Avukatlar Derneği (ELDH), Demokrasi ve Uluslararası Hukuk Derneği e.V. (MAF-DAD) ve Londra Hukuk Grubu (LLG) (“STK’lar”) tarafından sunulmaktadır. Bildirim *Gurban karar grubuna (Gurban / Türkiye, Öcalan (No. 2) / Türkiye, Kaytan / Türkiye ve Boltan / Türkiye)* ilişkin olarak verilen ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin (“AIHM” veya “Mahkeme”) salıverilme veya cezanın gözden geçirilmesi imkanı olmaksızın ağırlaştırılmış müebbet cezası verilmesi nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (“Sözleşme” veya “AIHS”) 3. maddesinin ihlal edildiğine hükmettiği kararlarının uygulanmasıyla ilgilidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, *Vinter ve Diğerleri / Birleşik Krallık (BD)*, *Murray / Hollanda (BD)*, *Petukhov / Ukrayna (No. 2) (BD)*, *László Magyar / Macaristan* ve *Bodein / Fransa* dahil olmak üzere yerleşik içtihadı doğrultusunda müebbet hapis cezalarının ancak hukuken ya da fiilen indirilebilir olmaları halinde 3. madde ile uyumlu olduklarını açıkça ifade etmiştir. Bunun olabilmesi için, müebbet hapis cezasına çarptırılan mahkumlara, mahkumiyetlerinin devam ettirilmesinin meşru penolojik sebeplere dayanıp dayanmadığına dair kişisel bir değerlendirme temelinde somut bir salıverilme olasılığı sunan bir sistemin benimsenmesi gerekmektedir. Daha da netleştirmek gerekirse, bununla uyumlu bir rejimde şunlar sağlanmalıdır:

- **Gerçekçi bir salıverilme imkanı:** Müebbet hapis cezasına çarptırılmış mahkumlar, en başından itibaren, belirli bir asgari müddetin sonunda salıverilme talebinde bulunma fırsatına sahip olacaklarını bilmelidirler.
- **En geç 25 yıl içinde yapılacak bir gözden geçirme:** İlk gözden geçirme, cezanın verilmesinden sonra en geç 25 yıl içinde yapılmalı ve makul aralıklarla yeni gözden geçirmeler yapılmalıdır.
- **Bireyselleştirilmiş, nesnel ölçütler:** Yapılacak gözden geçirmeler yalnızca mahkumiyete konu suçun mahiyetini değil, aynı zamanda mahkumun infaz süresi boyunca hal ve gidişatı, kişisel gelişimine ilişkin delilleri ve toplum için arz ettiği güncel riski de ele almalıdır.

¹ <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-36750>.

- **Usule ilişkin güvenceler:** Mahkumların hukuki temsile erişimi bulunmalı, hukuki dinlenilme hakkına, gerekçeli kararlar elde edebilme, karara itiraz edebilme veya yargı denetimine götürme haklarına erişimi olmalıdır.
- **Evrensel uygulanabilirlik:** Hiçbir suç kategorisi ya da mahkum bu gözden geçirmenin dışında bırakılamaz. Mekanizmalar, "devlet güvenliği" veya "terörizm" suçları kapsamında hüküm giyenler de dahil olmak üzere herkes için eşit şekilde erişilebilir olmalıdır.

Türkiye'nin ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını düzenleyen hukuki rejimi bu standartları karşılamamaktadır. 5275 sayılı Kanun'un 107. maddesi, *Gurban grubundaki* başvuranlar da dahil olmak üzere, bazı ağır suçlardan hüküm giymiş kişileri koşullu salıverilme kapsamı dışında bırakmakta ve böylece bu kişilerin cezalarının infazını gözden geçirilemez hale getirmektedir. Bakanlar Komitesi'nin süregelen gelişmiş denetim uygulamasına ve reform çağrısı yapan (2021 ve 2024 yıllarında alınan) kararlarına rağmen, Türkiye herhangi bir mevzuat değişikliği yapmamış veya uygulanabilir bir gözden geçirme mekanizması önermemiştir. Türkiye tarafından anlamlı bir eylem planı sunulmamıştır ve bu durumdan etkilenen mahkumların sayısının 4.000'i aştığını söyleyen bağımsız değerlendirmelere rağmen, yetkililer tam sayıya ilişkin verileri açıklamamıştır.

Bu bildirim aynı zamanda diğer Avrupa Konseyi üye devletlerindeki cezanın gözden geçirilmesi çerçevelerine ilişkin karşılaştırmalı bir genel bakış sunmaktadır. Buna göre Slovakya, Litvanya ve kimi bakımlardan Fransa gibi bazı devletler, Mahkeme'nin veya Bakanlar Komitesi'nin 3. maddenin gereklilikleriyle büyük ölçüde uyumlu olduğunu değerlendirdiği gözden geçirme mekanizmaları getirmişlerdir (örneğin *Dardanskiš / Litvanya*; *Bodein / Fransa*). Aralarında İtalya, Macaristan ve Hollanda'dakilerin de bulunduğu diğer sistemler daha karışık bir tablo ortaya koymaktadır. Bunlar yargısal denetim, periyodik inceleme ya da koşullu salıverilmeye uygunluk gibi bazı olumlu unsurları içermekle birlikte, gözden geçirme sürecinin etkinliğini zayıflatan yapısal eksiklikler sergilemeye devam etmektedirler (Bkz. *Marcello Viola / İtalya* (No. 2); *T.P. ve A.T. / Macaristan*; *Bancsó ve László Magyar* (No. 2) / *Macaristan*).

Bu bildirimde sunulan çözümleme, Türkiye'nin 3. maddeye uyumunu değerlendirecek olan Bakanlar Komitesi'ni bilgilendirme ve Türkiye'nin bu konudaki yasal çerçevesini Sözleşme ile uyumlu hale getirmek için gereken belirli reformlara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bir bütün olarak bakıldığında, bu bildirim Sözleşme'yle uyumlu bir inceleme mekanizmasının kurulmasının hem uygulanabilir hem de gerekli olduğunu göstermekte, Avrupa'da "umut hakkı" konusunda giderek güçlenmekte olan mutabakatı kabul eden Mahkeme'nin pozisyonunu desteklemekte ve Türkiye'nin belirli bir grup mahkum için gözden geçirilemez ceza infazına dayanan rejiminin, ülkeyi yerleşik Sözleşme standartlarıyla giderek daha fazla çelişkiye düşürdüğünün altını çizmektedir.

İhlallerin yapısal niteliği ve bu durumdan çok sayıda bireyin etkilendiği göz önünde bulundurulduğunda, STK'lar AIHM içtihadına ve diğer Avrupa Konseyi üye ülkelerindeki karşılaştırmalı örneklerden çıkarılan derslere dayanarak, Bakanlar Komitesi'ni Türkiye'ye *Gurban grubu* kararlarının tam olarak uygulanmasını sağlamak için aşağıdaki reformları kabul etme ve (3. madde bağlamında süregelen ciddi ihlalleri dikkate alarak) bunların uygulanmasına yönelik çabaları yoğunlaştırma çağrısı yapmaya davet etmektedir:

- i. Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca, her türlü müebbet hapis cezasının infazının hukuken ve fiilen indirilebilir olmasını sağlamak için yasal ve başkaca elverişli tedbirler hayata geçirilmeli.

- ii. Mahkeme'nin içtihadı ve gelişen Avrupa standartları doğrultusunda, tüm ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarının infazının gözden geçirilmesi için işleyen, erişilebilir ve yargı denetimine tabi bir mekanizma oluşturmak üzere yasal reformlar yapılmalı. Bu mekanizma aşağıdaki özelliklere sahip olmalıdır:
- (a) Siyasi iradeden bağımsız olmalı ve kararların yürütme yerine yetkili bir yargı makamı veya yargı denetimine tabi bir organ tarafından alınmasını sağlamalıdır;
 - (b) Müebbet hapis cezasının verilmesinden en geç 25 yıl sonra ilk gözden geçirmenin yapılmasını ve bundan sonra da makul aralıklarla periyodik gözden geçirmelerin yapılmasını temin etmelidir;
 - (c) Yetkili makamların müebbet hapis cezası alan kişinin tutumunda, kişisel gelişiminde ya da diğer ilgili alanlarda yaşanan değişikliklerin onun mahkumiyetinin meşru penolojik sebeplere dayanarak devam ettirilmesini artık geçersiz kılacak denli önemli olup olmadığını bireyselleştirilmiş ve nesnel ölçütlere dayanarak değerlendirme yapmasını mümkün kılmalıdır;
 - (d) Türk Ceza Kanunu'nun "Devletin güvenliği", "anayasal düzen" ve "milli savunma" ile ilgili hükümleri ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamındaki suçlardan hüküm giyenler de dahil olmak üzere, müebbet hapis cezasına çarptırılmış tüm bireylere ayırım gözetmeksizin ve eşit bir şekilde uygulanacak ve böylece evrensel bir gözden geçirme hakkı sağlamalıdır;
 - (e) Yeterince açık, öngörülebilir ve net hukuk kurallarına tabi olmalı, kişinin salıverilmeye uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde aşağıdakiler gibi kamuya açık ölçütler içermelidir:
 - İnfazda geçen süre;
 - ceza infaz kurumundaki hal ve gidişatı;
 - toplum için arz ettiği riskin azalıp azalmadığı; ve
 - meşru penolojik hedeflerin (cezalandırma, caydırıcılık, kamunun korunması) dikkate alınması;
 - (f) Böyle bir mekanizma aşağıdakiler de dahil olmak üzere Sözleşme standartlarına uygun, sağlam usul güvenceleri ile desteklenmelidir:
 - gözden geçirme süreci boyunca hukuki yardıma erişim;
 - hukuki dinlenilme hakkı;
 - ilgili belgelere ve gerekçeli kararlara erişim;
 - ve olumsuz kararlara itiraz edebilme veya bu kararları yargı denetimine götürme hakkı;
 - (g) Gözden geçirme kararlarında hangi adımların ya da hal ve gidişatın dikkate alınabileceği ve salıverme kararının hangi koşullar altında verilebileceği hakkında bilgiler de dahil olmak üzere, mahkumlara yüklenen yükümlülükler ve onlardan beklenenlerle ilgili usuli netlik sağlanmalıdır.
- iii. Müebbet hapis cezasına çarptırılmış mahkumlara yönelik cezaevi rejiminin, mahkumların hal ve gidişat, sorumluluk duygusu ve salıverilmeye hazır olma konularında anlamlı bir ilerleme göstermelerini sağlamasını, kişisel gelişimlerini ve

toplumla yeniden bütünleşmelerini destekleme hedefiyle uyumlu olmasını temin etmelidir.

- iv. Ağırlaştırılmış müebbet cezasına ve cezanın gözden geçirilmesine ilişkin mekanizmalara dair yasal ve kurumsal reformların geliştirilip uygulanması sürecinin barolar, sivil toplum örgütleri ve bağımsız uzmanlarla etkin iştişareyi teminat altına alan, şeffaf ve katılımcı bir süreç olmasını temin etmelidir.
- v. Bakanlar Komitesi'ne aşağıdaki gruplar hakkında ayrıntılı veri sağlamalıdır:
 - Halihazırda bir gözden geçirme mekanizmasına erişimi bulunmayan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmış kişi sayısı;
 - Halihazırda aynı rejim kapsamında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasıyla yargılanan veya hakkında ceza talep edilen kişi sayısı; ve
 - Her grup için, cezanın verildiği veya hakkındaki hukuki sürecin başlatıldığı tarihlere ilişkin ek bilgiler.

I. Giriş

1. Bu bildirim Bakanlar Komitesi'nin ("Komite") Kararların İnfazının ve Dostane Çözüm Şartlarının Denetlenmesine ilişkin Kuralları, Kural 9.2 uyarınca, Türkiye İnsan Hakları Davalarına Destek Projesi (TLSP), Demokrasi ve Dünyada İnsan Hakları İçin Avrupa Avukatlar Derneği (ELDH), Demokrasi ve Uluslararası Hukuk Derneği e.V. (MAF-DAD) ve Londra Hukuk Grubu (LLG) ("STK'lar") tarafından sunulmuştur. Bildirimin konusu AİHM'in *Gurban karar grubuna* (Bundan böyle "*Gurban grubu*" olarak anılacaktır) (*Gurban / Türkiye* (Başvuru no. 4947/04), *Öcalan (No. 2) / Türkiye* (Başvuru no. 24069/03), *Kaytan / Türkiye* (Başvuru no. 27422/05) ve *Boltan / Türkiye* (Başvuru no. 33056/16)) ilişkin olarak verdiği kararların uygulanmasıdır.
2. Bu kararlarda Mahkeme, başvuranların ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarının, salıverilme veya cezanın gözden geçirilmesi imkanı için bir mekanizma sağlamayan bir hukuk rejimi içerisinde infaz ediliyor olması nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ("Sözleşme" veya "AİHS") 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.
3. Bildirim Komite'ye bu karar grubundaki ceza infazının mevcut durumuna ilişkin bilgi ve analiz sunmaktadır. Bildirim Mahkeme'nin ilgili içtihadını ana hatlarıyla ortaya koymakta; Türkiye makamlarının bugüne kadar verdiği yanıtları ve Komite'nin denetim sürecinde dile getirdiği endişeleri incelemekte; Sözleşme'yle uyumlu bir gözden geçirme mekanizmasının temel unsurlarını ortaya koymakta; diğer Avrupa Konseyi üye ülkelerindeki ilgili uygulamalara karşılaştırmalı bir bakış sunmakta ve Komite'nin değerlendirmesi için verilen tavsiyelerle son bulmaktadır.

II. AİHM'nin Gurban grubu kararları ve ilgili içtihat

4. *Gurban karar grubu*, Türkiye'de ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının, herhangi bir salıverilme imkanını veya cezanın gözden geçirilmesi mekanizmasını dışlayan bir hukuk rejimi altında uygulanmasıyla ilgilidir. AİHM, *Gurban / Türkiye* (2015), *Öcalan (No. 2) / Türkiye* (2014), *Kaytan / Türkiye* (2015) ve *Boltan / Türkiye* (2019) kararlarının her birinde, başvuranların herhangi bir gözden geçirme veya penolojik sebeplerle koşullu salıverilme imkanı olmaksızın indirilemez müebbet hapis cezalarına maruz bırakıldıkları gerekçesiyle Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

5. Mahkeme, cezaların infazını düzenleyen Türkiye mevzuatının (özellikle 5275 sayılı Kanun'un 107. maddesinin)² bir "terör örgütü" çerçevesinde "devletin güvenliğine", "anayasal düzene" ya da "milli savunmaya" karşı işlenen suçlar nedeniyle ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılan kişiler için bir gözden geçirme mekanizması öngörmediğini tespit etmiştir (*Öcalan (No. 2) / Türkiye*, para. 202). Nihayetinde, başvuranlar hukuken ve fiilen infaz süresindeki hal ve gidişatlarına, halihazırda infaz edilen süreye, kendilerine verilen cezanın uygunluğunun ya da caydırıcılığının devam edip etmediğine ya da birey olarak toplum için oluşturdukları riskte bir azalma olup olmadığına bakılmaksızın, somut bir salıverilme olasılığı sunmayan bir müebbet hapis rejimine tabi tutulmuşlardır.
6. Gerekçeli kararında Mahkeme, devletlerin salıverilme hakkını güvence altına alma mecburiyeti bulunmamakla birlikte, müebbet hapis cezalarının infaz sürecinde hukuken ve fiilen indirilebilir olmasını sağlamakla yükümlü olduklarının altını çizmiştir (*Hutchinson / Birleşik Krallık [BD]*, paragraf 42).³ Gerçekçi bir salıverilme imkanını yok sayan ve mahkumun kaydettiği ilerleme ile meşru penolojik gerekçeler göz önünde bulundurularak bir gözden geçirme yapılmasına izin vermeyen müebbet hapis cezası, 3. madde kapsamındaki insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağını ihlal etmektedir (*Öcalan (No. 2) / Türkiye*, para. 201-207).
7. *Gurban grubundaki* bulgular, tüm kaynağını Mahkeme'nin yerleşik içtihadından almaktadır. *Vinter ve Diğerleri / Birleşik Krallık (BD)*⁴ davasında Mahkeme, müebbet hapis cezalarının Sözleşme'yle uyumlu olabilmesi için 3. maddenin hem salıverilme imkanının hem de gözden geçirme ihtimalinin varlığını gerektirdiğine karar vermiştir. Mahkeme böylesi bir gözden geçirmenin nesnel ölçütlere dayanması, cezanın verilmesinden sonra en geç 25 yıl içinde yapılması ve daha sonra periyodik gözden geçirmelerle devam ettirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.
8. Bu standartlar daha sonraki kararlarda yeniden teyit edilmiş ve daha da geliştirilmiştir:
 - *Murray / Hollanda (BD)*⁵ kararında Mahkeme, gözden geçirme mekanizmasının mahkumiyetin devam ettirilmesine ilişkin gerekçelerin geçerliliğini koruyup korumadığını değerlendirmek için anlamlı bir fırsat sunması ve hukuki dinlenilme hakkı ile yargı denetimine erişim hakkı gibi yeterli usuli güvenceleri içermesi gerektiğini vurgulamıştır.
 - *Petukhov / Ukrayna (No. 2) (BD)*,⁶ kararında Mahkeme yalnızca mahkumiyete konu suçun ciddiyetine dayanarak müebbet kararının indirilemez bırakılamayacağını yinelemiştir.

² 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 107(16) Madde, Koşullu Salıverilme: "5237 sayılı Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap, Dördüncü Kısım, "Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar" başlıklı Dördüncü Bölüm, "Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar" başlıklı Beşinci Bölüm, "Milli Savunmaya Karşı Suçlar" başlıklı Altıncı Bölüm altında yer alan suçlardan birinin bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi dolayısıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûmiyet hâlinde, koşullu salıverilme hükümleri uygulanmaz"; 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 17(4) Madde: "Ölüm cezaları, 14/7/2004 tarihli ve 5218 sayılı Kanunun 1 inci maddesi ile değişik 3/8/2002 tarihli ve 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunla müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülen terör suçluları ile ölüm cezaları ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülen veya ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezasına mahkûm olan terör suçluları koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanamaz. Bunlar hakkında ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası ölünceye kadar devam eder."

³ *Hutchinson / Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru no. 57592/08, 17 Ocak 2017, para. 42-45.

⁴ *Vinter ve Diğerleri / Birleşik Krallık [BD]*, Başvuru no. 66069/09, 130/10 ve 3896/10, 9 Temmuz 2013, para. 120-122.

⁵ *Murray / Hollanda [BD]*, Başvuru no. 10511/10, 26 Nisan 2016, para. 100-104.

⁶ *Petukhov / Ukrayna (No. 2) [BD]*, Başvuru no. 41216/13, 12 Mart 2019, para. 168-169.

- *László Magyar / Maracistan*⁷ kararında Mahkeme 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermiş, devletin yetkisinde bulunan ve devlet başkanının takdirine bağlı af uygulamasının yargı denetiminden, nesnel ölçütlerden ve usule ilişkin güvencelerden yoksun olduğuna, bu nedenle de somut bir salıverilme imkanı ya da mahpusluğun keyfi biçimde devam ettirilmesine karşı koruma sağlamakta yetersiz kaldığına hükmetmiştir.
 - *Bodein / Fransa* kararında⁸ Mahkeme, Fransız hukukunun müebbet hapis cezalarının gözden geçirilmesi için yargı denetimine tabi olan ve belirli bir infaz süresinden sonra mahkumun gelişimini ve teşkil ettiği tehlikenin devam edip etmediğini değerlendirebilen açık ve erişilebilir bir mekanizma sağladığı gerekçesiyle 3. maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.
9. Bir bütün olarak bakıldığında, AİHM içtihadı "umut hakkı"nın Sözleşme'nin 3. Maddesinin temel bir bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır. Müebbet hapis cezası, mahkuma en başından itibaren, belirli bir asgari tutukluluk müddetinden sonra cezanın gözden geçirilmesi için bir fırsat olacağını ve mahkumiyetin devamının sadece cezalandırma, caydırıcılık veya toplumun korunması gibi meşru penolojik sebepler var olduğu sürece haklı görüleceğini bilme imkanını her zaman tanımalıdır. Bu tür bir gözden geçirme mekanizması hukuken mevcut, fiilen de etkin olmalı ve mahpusun hal ve gidişatının, kişisel koşullarının ve arz ettiği risklerin geçirdiği değişimin bireysel olarak değerlendirilmesine olanak tanımalıdır.

III. Bakanlar Komitesi'nin Denetimi

10. *Gurban grubu*, 3. madde kapsamında tespit edilen ihlallerin yapısal niteliği nedeniyle Bakanlar Komitesi tarafından nitelikli denetim altına alınmıştır. Komite, müteakip kararlarında⁹ söz konusu AİHM kararlarının uygulanmasının ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarının belirli bir asgari müddetin ardından gözden geçirilmesini ve penolojik sebeplere dayalı somut bir salıverilme ihtimalini mümkün kılan bir mekanizmanın mevcudiyetini güvence altına alacak hukuki veya başkaca elverişli önlemlerin kabul edilmesini zorunlu kıldığına altını çizmiştir.
11. Komite, Aralık 2021'deki 1419. toplantısında, Türkiye makamlarının bu konuda somut adımlar atmamasını endişeyle kaydetmiş ve belirli kategorilerdeki mahpusların, yani "Devletin güvenliğine", "anayasal düzene" veya "milli savunmaya" karşı "bir terör örgütü" bünyesinde işlenen suçlardan hüküm giyenlerin koşullu salıverilmeden hariç tutulmasının Sözleşme ile uyumlu olmadığını vurgulamıştır. Komite yetkilileri, yasal çerçeveyi Mahkeme'nin içtihadıyla uyumlu hale getirmeye çağırmış ve durumdan etkilenen mahkumların sayısına ilişkin veri talep etmiştir. Komite, Eylül 2024'teki 1507. toplantısında, ilerleme kaydedilmemesinden duyduğu endişeyi yinelemiş ve yetkilileri diğer üye devletlerin örneklerinden de esinlenerek daha fazla gecikme olmadan gerekli yasal reformları kabul etmeye çağırmıştır. Komite ayrıca bir kez daha istatistiki bilgi talebinde bulunmuş ve bu süre zarfında anlamlı bir adım atılmaması halinde Eylül 2025 toplantısı için bir ara karar taslağı hazırlanacağını belirtmiştir.
12. Eylül 2024 kararından bu yana, Mahkeme tarafından tespit edilen yapısal eksikliklerin giderilmesi için herhangi bir yasal veya kurumsal reform yapılmamıştır. 5275 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun'un 107. maddesi ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılan

⁷ *László Magyar / Macaristan*, Başvuru no. 73593/10, 20 Mayıs 2014, para. 57-58.

⁸ *Bodein / Fransa*, Başvuru no. 40014/10, 13 Kasım 2014, para. 53-62.

⁹ Bakanlar Komitesi, CM/Del/Dec(2021)1419/H46-37 sayılı Karar, 1419. toplantıda kabul edilmiştir (30 Kasım - 2 Aralık 2021), *Gurban grubu / Türkiye* (Başvuru No. 4947/04); Bakanlar Komitesi, CM/Del/Dec(2024)1507/H46-35 sayılı Karar, 1507. toplantıda kabul edilmiştir (17-19 Eylül 2024), *Gurban grubu / Türkiye* (Başvuru No. 4947/04), <https://hudoc.exec.coe.int/?i=CM/Notes/1507/H46-35E>

mahkumların ancak 30 yıllık tutukluluk süresinin ardından şartlı salıverilmesine imkan tanımakta ve Türkiye makamları halen bu madde temelinde hareket etmektedir. Ancak ilgili hüküm, mahkumiyetlerinin 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamında verilmiş olması halinde, Türk Ceza Kanunu uyarınca "Devletin güvenliğine karşı suçlar", "anayasal düzene karşı suçlar" ve "milli savunmaya karşı suçlar" ile ilgili suçlardan mahkum olmuş kişileri açıkça kapsam dışı bırakmaktadır. *Gurban grubundaki* başvurular da kapsam dışında bırakılmışlardır ve sonuçta AİHM tarafından belirlenen standartlara doğrudan aykırı olarak, hukuki ve fiili olarak indirilemeyen bir müebbet hapis cezası rejimine tabidirler.

13. Hükümet bunun sınırlı bir kapsam dışı bırakma olduğunu, suçların ciddiyetinin bunu gerekli kıldığını savunmaktadır. Bununla birlikte Hükümet, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası infaz edilen tüm kişilerin, infaz süresindeki hal ve gidişatları, halihazırda infaz edilen süre, tutukluluk hallerinin devam ettirilmesinin toplumu korumak için gerekli olup olmadığına ilişkin bir değerlendirme yapılması da dahil, bireysel durumlarına dayalı olarak salıverilme başvurusunda bulunmalarına olanak tanıyacak, yargı denetimine tabi bir mekanizmayı yürürlüğe sokmak için herhangi bir yol haritası önermemiş veya uygulamamıştır. Bunun yerine, herhangi bir yasal değişiklik planlamasının bulunmadığı en son eylem planında mevcut yasal çerçeve tekrarlanmaktadır.¹⁰
14. Buna paralel olarak, yetkililerce Sözleşme'yle uyumlu bir inceleme mekanizması oluşturulmasına yönelik adımları ortaya koyan anlamlı ve somut bir eylem planı sunulmamıştır. "Yargı Reformu Strateji Belgesi (2025-2029)" ve gelecek dönemdeki "İnsan Hakları Eylem Planı" gibi genel ceza hukuku "reform" girişimlerine yapılan tekrarlı atıflar soyuttur ve bu karar grubunun getirdiği belirli yükümlülüklerden kopuktur.¹¹
15. Bu süreçte kritik veriler de dahil olmak üzere şeffaflık eksikliği de söz konusudur. Gözden geçirme imkânı olmaksızın ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılan kişilerin sayısına ilişkin talep edilen istatistikler makamlarca henüz sunulmamıştır. Bağımsız raporlar, halihazırda 4.000'den fazla kişinin bu rejime tabi olabileceğini tahmin etmektedir.¹² Kamu Denetçiliği Kurumu'nun bu tür istatistiklerin kamu yararı doğrultusunda yayınlanması yönündeki tavsiyesine rağmen, STK'lar tarafından bu veriler için yapılan çok sayıda başvuru cevapsız kalmıştır.¹³
16. Bu arada, özellikle Türk Ceza Kanunu'nun 302. ("Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak"), 309. ("Anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs") ve 312. ("Cumhuriyet hükümetine karşı suç") gibi maddeleri ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu uyarınca kovuşturulan davalarda, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının gözden geçirilmeksizin uygulanması yaygın olarak devam etmektedir. Bu hükümler siyasi amaçlı davalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Bu hukuki çerçevelerin indirilemez cezalar vermek için kullanılmaya devam edilmesi, Mahkeme tarafından tespit edilen ihlalin sistemik niteliğini daha da pekiştirmektedir.

IV. Sözleşme ile uyumlu bir sistem nasıl olabilir?

17. Mahkeme'nin içtihadında ortaya konduğu ve Komite kararlarında yeniden teyit edildiği üzere, *Gurban grubu* kararlarının uygulanması, müebbet hapis cezalarının hukuken ve fiilen

¹⁰ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Eylem Planı, DH-DD(2025)730, 27 Haziran 2025, 1537. toplantı (DH), [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2025\)730E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2025)730E).

¹¹ Agk., para. 18-19.

¹² Bakanlar Komitesi, Gündem Notları, CM/Notes/1507/H46-35, *Gurban grubu / Türkiye* (Başvuru No. 4947/04), 1507. toplantı (DH), 17-19 Eylül 2024, <https://hudoc.exec.coe.int/?i=CM/Notes/1507/H46-35E>

¹³ Agk.

indirilebilmesini sağlayan bir sistemin benimsenmesini gerektirmektedir. Bunun anlamı müebbet hapis cezasına çarptırılan her mahkuma mahkum oldukları suçtan bağımsız olarak, asgari bir infaz süresinin ardından somut bir salıverilme imkanı sunan, işler, şeffaf ve yargı denetimine tabi bir mekanizmanın hayata geçirilmesidir.

18. Mahkeme'nin *Vinter ve Diğerleri / Birleşik Krallık, Petukhov / Ukrayna (No. 2), Murray / Hollanda ve László Magyar / Macaristan* kararlarının rehberliği doğrultusunda, böyle bir mekanizma aşağıdaki asgari gereklilikleri karşılamalıdır:

a) Azami 25 Yıl Tutukluluktan Sonra Gözden Geçirmenin Hak Edilmesi

19. *Vinter* kararında Büyük Daire, müebbet hapis cezasının azami 25 yıl sonra ve ardından da periyodik olarak gözden geçirilebileceğine karar vermiştir (paragraf 120). Mahkeme bu zaman dilimini, gelişen bölgesel ve uluslararası mutabakat kapsamında ilk gözden geçirme için azami sınır olarak vurgulamıştır. Bu doğrultuda Mahkeme müteakip birçok kararında, müebbet hapis cezalarının gözden geçirilmesi için azami 25 yıllık süreye riayet edilmeyen durumların 3. maddenin ihlali anlamına geldiğine hükmetmiştir.¹⁴

20. Bakanlar Komitesi de bu standardı desteklemiş ve üye devletleri bu standarda uyum sağlamaya teşvik etmiştir. Türkiye'nin mevcut yasal çerçevesi iki açıdan bu gereklilikleri karşılamamaktadır: Birincisi, çerçeve, *Gurban grubundaki* başvuranlar da dahil olmak üzere, ağırlaştırılmış müebbet hapis mahkumlarının kayda değer bir kesimini koşullu salıverilme imkanından tamamen mahrum bırakmaktadır. İkincisi, bu imkandan yararlanabilecek olanlar için bile asgari 30 yıl eşiği Mahkeme tarafından belirlenen standardı aşmakta ve periyodik gözden geçirmeye ilişkin yeterli güvenceler barındırmamaktadır.

b) İlk Reddi Müteakip Periyodik Gözden Geçirmeler

21. Tek seferlik bir gözden geçirme de yeterli değildir. Red halinde, bireyin koşullarındaki dönüşümü ve risk profilindeki değişiklikleri hesaba katmak için düzenli, periyodik gözden geçirmelere olanak veren bir yasal düzenlemenin varlığı gereklidir. *Murray* kararında Mahkeme, bu tür periyodik gözden geçirmelerin zaman içinde kişinin hal ve gidişatı ile ve teşkil ettiği riske ilişkin bireyselleştirilmiş bir değerlendirmeyi de kapsadığını, mahpusluğun devamının penolojik gerekçelerle haklı olup olmadığının değerlendirilmesi için gerekli olduklarını vurgulamıştır (para. 104). Böylece mahkumların ilk gözden geçirmenin sınırlı ve tek seferlik olması sebebiyle ya da ilk gözden geçirme sırasında usule ilişkin karşılaşılan engeller nedeniyle süresiz olarak yeniden değerlendirme dışında bırakılmaması sağlanır.

c) Açık ve Bireyselleştirilmiş Ölçütler

22. Gözden geçirme mekanizması, aşağıdakileri de içeren nesnel ve şeffaf kriterlere dayanmalıdır:
- İnfaz süresince mahkumun kişisel gelişimi ile hal ve gidişatına ilişkin kanıtlar,
 - Bireysel risk değerlendirmesi, ve
 - Zaman içinde ağırlığı azalması gereken caydırıcılık ve cezalandırma gibi penolojik gerekçeler.

¹⁴ *Bancsók ve László Magyar (No. 2)*, Başvuru No. 52374/15 ve 53364/152, 8 Ekim 2021; *Blonski ve Diğerleri*, Başvuru No. 12152/16 ve 6 diğer karar, 13 Ekim 2022; *Horváth ve Diğerleri*, Başvuru No. 12143/16 ve 11 diğer karar, 2 Mart 2023; *Horváth ve Diğerleri*, Başvuru No. 33640/20 ve 24 diğer karar, 20 Haziran 2024, (Mahkeme, koşullu salıverilme uygunluğunun 25 yıl 6 ay olarak belirlendiği bir davada da ihlal bulmuştur).

23. Yapılacak değerlendirme mahkumiyete konu suçun ağırlığının ötesine geçerek mahkumun hal ve gidişatı, infaz edilen süre ve risk profilindeki ilgili değişiklikler de dahil olmak üzere onun mevcut koşullarını ele almalıdır. Bu yaklaşım *Petukhov / Ukrayna* (No. 2) kararında Mahkeme tarafından yeniden teyit edilmiş (para. 170-172) ve Bakanlar Komitesi'nin *Gurban grubuna* yönelik denetimine de yansımıştır.¹⁵

d) Usule İlişkin Güvenceler:

24. Mahkumlar Sözleşme standartlarına uygun olarak tam usuli güvencelere sahip olmalıdır (*Murray / Hollanda*, para. 100).¹⁶ Bu güvenceler şunları içermektedir:

- a. Süreç boyunca hukuki temsile erişim,
- b. Hukuki dinlenilme hakkı;
- c. İlgili evraka ve gerekçeli kararlara erişim, ve
- d. Olumsuz kararlara itiraz edebilme veya bu kararları yargı denetimine götürme hakkı;

25. Buna ek olarak Mahkeme, "mahkumun salıverilmesinin hangi koşullar altında gerçekleşebileceğini ve bunun için ne yapması gerektiğini bilmesi gerekli olduğu için, ona bu gerekçelerin sunulması gerekeceğini ve bunun yargı denetimine erişim ile güvence altına alınması gerektiğini" vurgulamıştır.¹⁷ Bu güvenceler, adillığın sağlanması ve gözden geçirme sürecinde keyfiliğin veya siyasi müdahalenin önlenmesi açısından kritik önem taşımaktadır.¹⁸

e) Evrensel Olarak Uygulanabilirlik:

26. Gözden geçirme mekanizması, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'nun "Devletin güvenliğine karşı suçlar", "anayasal düzene karşı suçlar" ve "milli savunmaya karşı suçlar" ile ilgili hükümleri uyarınca hüküm giyenler de dâhil olmak üzere, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılan tüm kişiler için istisnasız olarak uygulanmalıdır. Mevcut durumda bu kategorideki kişiler gözden geçirme rejiminin dışında tutulmakta, dolayısıyla rejim tasarım itibarıyla Sözleşme'ye uyumsuz hale getirmektedir.

27. Hem Mahkeme'nin hem de Komite'nin vurguladığı gibi, salıverilme başvurusu için usuli bir imkan sağlanması, salıverilmenin otomatik olarak işleme konulmasını gerektirmez. Burada gerekli olan mahkumların belirli bir asgari infaz süresinin ardından mahpusluklarının artık meşru penolojik gerekçelerle devam ettirilemeyeceğini göstermeleri için onlara gerçekçi bir fırsatın sunulmasıdır.

V. AK üyesi devletlerin uygulamalarının karşılaştırmalı analizi

28. Birçok AK üyesi devlette, müebbet hapis cezalarının gözden geçirilmesi ve koşullu salıverilmeye ilişkin yasal çerçeve, AİHM içtihadında ortaya konan temel ölçütleri yansıtmaktadır. Bununla birlikte, hukuki mekanizmaların uygulamada müebbet mahkumlarının "umut hakkını" etkili bir şekilde koruyamadığı veya eksik kaldığı kanıtlanan dikkat çekici vakalar da bulunmaktadır. Bu bölümde, Bakanlar Komitesi'nin benimsenmesi

¹⁵ CM/Del/Dec(2024)1507/H46-35, para. 3.

¹⁶ *Murray / Hollanda* [BD], Başvuru no. 10511/10, 26 Nisan 2016, para. 100; *Kafkaris / Kıbrıs* [BD], Başvuru no. 21906/04, 12 Şubat 2008, para. 105 ; *Harachiev ve Tolumov / Bulgaristan*, Başvuru no. 15018/11 ve 61199/12, 8 Temmuz 2014, para. 262. Ayrıca bkz. 24 Eylül 2003 tarihinde kabul edilen Avrupa Konseyi, Bakanlar Komitesi, Rec(2003)22 sayılı Koşullu salıverilme (af) Tavsiye Kararı.

¹⁷ *T.P. ve A.T. / Macaristan*, Başvuru no. 37871/14 ve 73986/14, 06/03/2017, para. 49.

¹⁸ Agk.

gereken reformlara ilişkin yapacağı değerlendirmeye katkı sunmak üzere, hem iyi uygulamalar hem de eksiklikler vurgulanarak diğer üye devletlerden çeşitli modeller incelenmektedir.

A. Kayda Değer Modeller

Slovakya

- 29.** Slovakya'da, 2010 yılında Slovak Ceza Kanunu'nda yapılan yasal değişikliklerden bu yana, müebbet hapis cezaları¹⁹ koşullu salıverilme imkanı ile birlikte yargı denetimine açıktır. AİHM, ilgili yasal hükümleri incelemiş ve Slovakya hukukunu ve uygulamasını AİHS'in 3. maddesinin standartlarıyla uyumlu bularak bunların "konuya özgü bir yargısal denetim imkanı sağladığını" ve mekanizmanın Mahkeme'nin ölçütlerini karşıladığını belirtmiştir.²⁰ Slovakya'nın değiştirilmiş Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu uyarınca, ilgili yargı çevresinde görev yapan bölge mahkemesi hakimleri, müebbet hapis cezasına çarptırılmış mahkumların cezalarının 25 yılı infaz edildikten sonra koşullu salıverilme taleplerini gözden geçirebilmektedir.²¹ Konuya ilişkin dilekçe mahkumun kendisi, savcı, ceza infaz kurumu müdürü veya kamu yararına çalışan bir kuruluş tarafından verilebilir.²²
- 30.** Değerlendirme sürecinin konusu mahkumun hal ve gidişatı ile ona verilen yükümlülöklere gösterdiği uyumun onun rehabilite olduğunu gösterip göstermediğini ve bu mahpustan düzgün davranmasının beklenip beklenemeyeceğidir.²³ Koşullu salıverilmeye bir ila yedi yıllık bir denetimli serbestlik süresi eşlik eder; mahkeme ayrıca üç yıla kadar süren denetimli gözetim ve gerek görölen diğer kısıtlamaları getirebilir.²⁴ Talep reddedilirse, üç yıl sonra yeniden sunulabilir ve ret kararına itiraz yolu açık olup, bu süreçte karar askıya alınır.²⁵ Usule ilişkin diğer güvenceler arasında kamuya açık bir duruşma yapılması ve mahkumun karar verilmeden önce dinlenilmesi hakkı²⁶ ile mahkeme kararının en fazla 60 gün geciktirilebilmesi bulunmaktadır.²⁷

Litvanya

- 31.** Slovakya'ya benzer şekilde Litvanya hukuk sistemi de müebbet hapis cezalarının yargı denetimine tabi tutulmasını ve koşullu salıverilme imkanını öngörmektedir. Müebbet hapis cezasına çarptırılmış bir mahkumun cezasının en az 20 yılı infaz edildikten sonra yetkili mahkemeden cezanın belirli süreli hapis cezasına çevrilmesi ve koşullu salıverilme talebinde

¹⁹ Bu durum, Slovak Ceza Kanunu'nun 47. maddesi uyarınca, daha hafif bir cezanın kamu güvenliğini sağlamaya yeterli olmadığı ve failin 25 yıldan daha kısa bir sürede topluma kazandırılmasının beklenmediği özellikle ağır suçlar için mümkündür. (<https://cjad.nottingham.ac.uk/en/state/121/keyword/535/>).

²⁰ *Čačko / Slovakia*, 22 Temmuz 2014, Başvuru no. 49905/08, para. 77-81. Ayrıca bkz. *Koky / Slovakia*, 16 Mayıs 2017, Başvuru no. 27683/13, kabul edilemezlik kararı.

²¹ Slovak Ceza Kanunu'nun 66-68. Maddeleri; Slovakya Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 417(1) Bölümü. Daha önceki mahkumiyetler, organize suçlara veya terörizme karışmış olmak ya da birden fazla ağır suç işlemiş olmak gibi ağırlaştırıcı faktörler önceleri 34(8) Bölümü uyarınca mahkemenin koşullu salıverilme imkanını tümüyle reddetmesine izin verirken, ilgili hükümler Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin (CPT) tavsiyeleri doğrultusunda tüm mahkumları kapsayacak şekilde değiştirilmiştir (CPT/Inf (2025) 09, s. 24, <https://www.cpt-echr.com/wp-content/uploads/2025/04/Slovakia-2023-2025-09-inf-en.docx.pdf>).

²² Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 415(1) Bölümü.

²³ Slovakya Ceza Kanunu'nun 66. Bölümü, bkz. *Koky / Slovakia*, Başvuru no. 27683/13, kabul edilemezlik kararı, 16 Mayıs 2017, para. 12.

²⁴ Slovakya Ceza Kanunu'nun 68. Bölümü, bkz. *Čačko / Slovakia*, Başvuru no. 49905/08, 22 Temmuz 2014, para. 46.

²⁵ Slovakya Ceza Muhakemesi Kanunu, 415(1) ve 417(3) Bölümler.

²⁶ Slovakya Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 415(1) ve 417(2) Bölümleri (ceza infaz kurumunun müdürünün dilekçeyi desteklememesi ve savcının izin vermemesi koşuluyla (415(3) Bölüm).

²⁷ Slovakya Ceza Muhakemesi Kanunu, 415(5) Bölüm.

bulunulabilir.²⁸ Bu mekanizma, *Matiošaitis ve Diğerleri / Litvanya* kararında AİHM'in müebbet hapis cezalarının indirilemezliği nedeniyle 3. maddenin ihlal edildiğine karar vermesinin ardından 2019 yılında, Litvanya ceza mevzuatında yapılan değişikliklerle hayata geçirilmiştir.²⁹

32. AK Bakanlar Komitesi bu reform ile birlikte Litvanya sisteminin *Matiošaitis* kararı ve müebbet hapis cezalarının gözden geçirilmesine ilişkin AİHM 3. madde standartlarıyla uyumlu hale getirildiğini değerlendirmiştir.³⁰ Mekanizmanın temel özellikleri arasında şunlar bulunmaktadır: Açık bir mekanizma aracılığıyla müebbet hapis mahkumlarının cezalarının 20 yılı infaz edildikten sonra gözden geçirilmesi ve cezanın hafifletilmesi talebinin incelenmesine ek olarak sonrasında periyodik gözden geçirmeler; hafifletilen hapis cezasının makul bir uzunlukta olması (5 ila 10 yıl); hafifletilen ceza süresi boyunca koşullu salıverilme için uygunluk; mekanizmanın yargısal niteliği, avukatlar tarafından temsil edilme imkanı, kararların tamamen gerekçeli olması gerekliliği ve itiraz imkanının bulunması dahil olmak üzere usule ilişkin güvenceler; başvuru sahiplerinin kişisel durumlarının değerlendirilmesi ve rehabilite edilmelerine yönelik önemli değişikliklerin ve ilerlemelerin göz önünde bulundurulması için kanunla belirlenmiş net ölçütlerin varlığı; ve müebbet mahkumların cezalarının başlangıcında, salıverilmelerinin hangi koşullar altında gerçekleşebileceğini ve bunun için ne yapmaları gerektiğini net bir şekilde bilmeleri.³¹

33. *Dardanskiš / Litvanya* kararında AİHM, mekanizmanın temel özelliklerini kendi içtihadıyla karşılaştırmalı olarak incelemiş ve "müebbet hapis cezasına çarptırılan mahkumların durumlarını iyileştirmek ve onlara yaşam süreleri içerisinde bir salıverilme imkanı tanımak amacıyla" yapılan yasal değişikliklerin prensipte 3. madde kapsamında yeterli ve etkili bir hukuk yolu oluşturduğunu teyit etmiştir.³² Mahkeme "[mevzuatın] uygulamada [...] düzgün bir şekilde yerine getirilmesini [...] umduğunu" da eklemiştir.³³

Fransa

34. Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 729. maddesi uyarınca, müebbet hapis cezasına çarptırılan kişiler, asgari 18 yıl veya mükerrir suçlu olarak sınıflandırılmışlarsa 22 yıl hapis yattıktan sonra koşullu salıverilme için değerlendirilebilirler.³⁴ Koşullu salıverilme başvuruları, mahkumun yasal ölçütler ile hal ve gidişata ilişkin ölçütleri karşılayıp karşılamadığını, toplumla yeniden bütünleşme çabalarını, kamu güvenliği hususlarını ve gerektiğinde psikiyatrik değerlendirmeleri dikkate alarak değerlendiren bir yargı organı olan ve üç ceza infaz hakiminden ("JAP")³⁵ oluşan *tribunal de l'application des peines* ("TAP") tarafından incelenir.³⁶ Bu süreçte resmi bir duruşma sırasında mahkum avukatının danışmanlığı ve denetimli serbestlik hizmetleri, hayır kurumları ve toplum kuruluşlarının desteğiyle geliştirilen

²⁸ Litvanya Ceza Kanunu'nun 51. Maddesi.

²⁹ *Matiošaitis ve Diğerleri / Litvanya*, Başvuru no. 22662/13 ve diğerleri, 23 Mayıs 2017, para. 180-183.

³⁰ Karar CM/ResDH(2019)142 - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararının uygulanması - *Matiošaitis ve Diğerleri* Litvanya'ya karşı (Başvuru No. 22662/13) (<https://search.coe.int/cm?i=090000168094ce19>).

³¹ CM/Notes/1348/H46-15 - 1348. toplantı (Haziran 2019) - H46-15 *Matiošaitis ve Diğerleri / Litvanya* (Başvuru No. 22662/13) (<https://search.coe.int/cm?i=0900001680946e3e>)

³² *Dardanskiš ve diğerleri / Litvanya*, Başvuru no. 74452/13 ve 15 diğerleri, Kabul Edilemezlik Kararı, 18 Haziran 2019, para. 22-31.

³³ Agk., para. 31.

³⁴ https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006138144/2020-03-24/#LEGISCTA000006138144

³⁵ Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 730-2. Maddesi; Herzog-Evans, Prison Service Journal, Sayı 240, 31 <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/default/files/PSJ%20240%2C%20French%20%20parole.pdf>

³⁶ Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 729. ve 730-2. Maddeleri.

bir salıverilme planı sunar.³⁷ İstinaf mahkemesi aracılığıyla kararlara karşı bir yargı denetimi gerçekleştirilebilir.³⁸

35. Ancak, tecavüz veya çocuklara işkence gibi belirli suçlar için mahkeme 30 yıllık bir güvenlik müddeti getirebilmekte veya bu süreden önce koşullu salıverilme verilemeyeceğine hükmedebilmektedir.³⁹ *Bodein / Fransa* davasında AİHM, 30 yıllık hapis cezasının infazından sonra müebbet hapis cezalarının gözden geçirilebilmesi olanağının kendi kriterleriyle zorunlu olarak bağdaşmaz olmadığını belirtmiştir; zira Fransız hukukunda müebbet hapis cezasının süresinin hesaplanmasında başlangıç noktası olarak, tutuklu yargılama sırasında geçirilen süre de dikkate alınmaktadır.⁴⁰ Uygulamada, 2018 yılında elde edilen bilgiler, 1994'ten bu yana sadece dört kişinin koşullu salıverilme olmaksızın "gerçek müebbet" cezasına çarptırıldığını göstermekte ve bu nihai yaptırımın nadiren uygulandığını göstermektedir.⁴¹ Yine de hatırlanmalıdır ki *Bodein / Fransa* kararında Mahkeme, uluslararası ve karşılaştırmalı hukukta, cezanın verilmesinden azami 25 yıl sonra gözden geçirme mekanizmalarının devreye sokulması yönündeki eğilimi teyit etmiştir.

B. Olumlu Unsurlar ve Kaygı Yaratın Alanlar İçeren Modeller

İtalya

36. Belirli koşullar altında, İtalyan hukuk sistemi denetimli serbestlik (*l'affidamento in prova ai servizi sociali*), ev hapsi, yarı gözetim rejimi (*semilibertà*) ve erken salıverilme dahil olmak üzere koşullu salıverilme ve ceza ayarlamaları sağlamaktadır.⁴²
37. İtalyan Ceza Kanunu'nun 176. Maddesi uyarınca, müebbet hapis cezasına çarptırılan kişiler cezalarının asgari 26 yılı infaz edildikten sonra hal ve gidişatlarıyla gerçekten pişmanlık duyduklarını göstermeleri halinde koşullu salıverilme için değerlendirilebilirler.⁴³ Ayrıca, cezalarının 20 yılı infaz edildikten sonra yarı gözetim rejiminden yararlanabilirler.⁴⁴
38. Koşullu salıverilmenin gerçekleşmesi için diğer koşulların da yerine getirilmesi gerekmektedir. Söz konusu koşullar, mahkumun cezanın infazı sırasındaki hal ve gidişatı, işlediği suça yönelik eleştirel tutumu ve salıverilmesi halinde cezasının kalan süresi boyunca başka suç işlemeyeceğine dair yapılan öngörüler ile ilgilidir.⁴⁵ Koşullu salıverilmeden yararlanan kişiler özgürlüğün kısıtlanmasını gerektirmeyen, polis tarafından izlenmeyi de içeren denetim tedbirlerine (*libertà vigilata*) tabi tutulurlar. Koşullu salıverilme başvuruları İnfaz Hakimliği tarafından incelenir.⁴⁶

³⁷ Herzog-Evans (n. 35), 32-33.

³⁸ Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 712-11. ve 712-13. Maddeleri.

³⁹ Fransız Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 221-3. ve 221-4. Maddeleri.

⁴⁰ *Bodein / Fransa*, Başvuru no. 40014/10, 13 Kasım 2014, para. 70.

⁴¹ Herzog-Evans (n. 35), 31.

⁴² 26 Temmuz 1975 tarihli ve 354 sayılı Kanun, VI. Bölüm, I. Başlık; *Marcello Viola / İtalya* (No. 2), para. 35.

⁴³ 'Chapter 16: Italy' in *Probation in Europe*, [Bölüm 16: İtalya' Avrupa'da Denetimli Serbestlik], ed. Anton M. van Kalmthout, Ioan Durnescu (Legal Publishers (WLP) 2008, 487, [https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/2008Italy.pdf#:~:text=Life%20sentence%20convicts%20must%20have%20served%20at%20least%20twenty%20six%20years%20in%20custody.&text=176%2C%20Penal%20Code\)%20Offenders%20serving%20custodial%20sentences,in%20the%20case%20of%20a%20life%20sentence](https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2018/10/2008Italy.pdf#:~:text=Life%20sentence%20convicts%20must%20have%20served%20at%20least%20twenty%20six%20years%20in%20custody.&text=176%2C%20Penal%20Code)%20Offenders%20serving%20custodial%20sentences,in%20the%20case%20of%20a%20life%20sentence) (1889 Ceza Kanunu ile getirilen koşullu salıverilme, 1930 Ceza Kanunu ile yeniden getirilmiş, 1962 ve 1975 yıllarında değiştirilmiştir).

⁴⁴ 1975 tarihli ve 354 sayılı Kanunun 50(5) Bölümü.

⁴⁵ Anton M. Van Kalmthout, Ioan Durnescu, ed. *Probation in Europe*, içinde Chapter 16: Italy, (Legal Publishers (WLP) 2008, 487.

⁴⁶ Agk.

39. Rehabilitasyon programına uyduklarını gösterebilen müebbet hapis mahkumlarına, fiilen infaz edilen her 6 ay ceza için toplam cezalarında 45 günlük bir indirim de yapılabilir ("erken salıverilme").⁴⁷ Terörizm, şiddet kullanarak demokratik düzeni yıkma veya başka bir kişiyi cinsel eylemlere zorlama amacıyla işlenen suçlar⁴⁸ nedeniyle hapsedilen kişiler erken salıverilmeden yararlanamaz, ancak cezaevi dışında çalışma, ek izin ve daha fazla suç işlenmesini önlemek için devletle işbirliği yapmaları halinde tutukluluğa alternatif tedbirlerden yararlanabilirler.
40. İtalya'da, 7 Ağustos 1992 tarihli ve 356 sayılı Kanunla (8 Haziran 1992 tarihli ve 306 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyi dönüştürmüştür) getirilen yasal reformun sonucu olarak *Ergastolo ostativo* olarak bilinen ve koşullu salıverilme olmaksızın infaz edilen özel bir başka müebbet hapis cezası rejimi daha bulunmaktadır. Bu rejim Ceza Kanunu'nun 22. maddesi ile Cezaevi İdaresi Kanunu'nun 4-2 ve 58-3 maddelerinin birlikte okunmasına dayanmaktadır. *Ergastolo ostativo*, yetkililerle tam işbirliği yapmayan mahkumların koşullu salıverilme imkanını, diğer ceza indirimi biçimlerine ya da tutukluluğa alternatif oluşturan rejimlere erişimini engellemiştir. *Ergastolo ostativo* uygulamasının amacı mafya gruplarının üyeleri arasındaki ilişkileri koparmaktır. Bu rejim kapsamında, çok yakın zamana kadar, "yargı makamlarıyla işbirliği yapmayan" kişiler koşullu salıverilme veya diğer ceza ayarlamalarına hak kazanamıyordu. Bu adli işbirliğinde, hükümlünün suçun yaratacağı diğer sonuçlarının önlenmesinde ya da olguların ortaya çıkarılarak suç faillerinin tespit edilmesine yardımcı olması açısından belirleyici olan bilgileri yetkililere vermesi gerekmektedir (58-3 madde).⁴⁹
41. *Marcello Viola / İtalya* (No. 2) davasında AİHM, başvuranın mafya tipi bir suç örgütüne mensup olması nedeniyle verilen müebbet hapis cezasının *ergastolo ostativo* rejimi uyarınca indirilemez oluşunun Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında Mahkeme içtihadına aykırı olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, iç hukukta yer alan aksi ispatlanamayan varsayımın — yani başvurunun yargı makamlarıyla işbirliği yapmamasının kendiliğinden onun hala tehlikeli olduğu ve bu yüzden de koşullu salıverilmeye hak kazanmadığı anlamına gelmesinin— başvurunun rehabilitasyon sürecinde gösterdiği somut ilerlemelerin hiçbirinin hesaba katılamamasına yol açarak cezasının gözden geçirilmesi ihtimalini aşırı derecede azalttığına karar vermiştir.⁵⁰
42. AİHM'in *Marcello Viola / İtalya* (No. 2) kararında Sözleşme'nin 3. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermesinin ardından, İtalyan Hükümeti 31 Ekim 2022 tarihli ve 162 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyi kabul etmiş ve bu kararname 20 Aralık 2022 tarihinde Parlamento tarafından onaylanmıştır.⁵¹ Bu değişikliğe göre, *ergastolo ostativo* rejimi kapsamında müebbet

⁴⁷ İtalyan Ceza Kanunu, 54(1) madde. Tutuklu yargılama sırasında veya ev hapsinde geçirilen süre, infaz edilen süreye dahil edilecektir.

⁴⁸ İtalyan Ceza Kanunu, 609(h) madde. İtalyan Ceza Kanunu'nun 600. maddesi uyarınca cinsel suçlardan yargılanan kişiler, bu imkanlardan ancak kişinin karakterinin uzmanlar tarafından bilimsel olarak gözlemlenmesi halinde yararlandırılabilir. Bir kişi reşit olmayan bir kişiye karşı cinsel suç işlemişse, İnfaz Hakimi veya Hakimliği, suçlunun bilimsel bir rehabilitasyon programına olumlu katılım gösterip göstermediğini değerlendirecektir (1-e). Hâkim ayrıca kişinin gelecekte daha fazla suç işlenmesini önlemek için kolluk kuvvetleriyle işbirliği yapıp yapmadığını da değerlendirecektir (58-c). İnfaz Hakimi veya Hakimliği, (hükümlünün tutulduğu yerden sorumlu olan) il kamu düzeni ve güvenliği komitesinden ve polis yetkilisinden bilgi aldıktan sonra kararını verecektir. Hakim, soruşturmada 30 gün sonra kararını verecek ve dilerse bunu il komitesindeki cezaevi sorumlusunun katılımıyla yapabilecektir.

⁴⁹ *Marcello Viola / İtalya* (No. 2) para. 97. "Böyle bir işbirliğinin 'imkansız' ya da 'yapılamaz' olarak nitelendirilebilmesi (...) ve mahkumun mafya grubuyla mevcut tüm bağlarını kopardığını kanıtlayabilmesi halinde (...) bu yükümlülüğün kurtulacaktır."

⁵⁰ Agk., para. 98-132.

⁵¹ Bkz. Legge 30 dicembre 2022, n. 199 "Conversione in legge, con modificazioni del decreto-legge 31 ottobre 2022, n. 162, recante misure urgenti in materia di divieto di concessione dei benefici penitenziari nei confronti dei detenuti o

hapis cezasına çarptırılan ve yargı makamlarıyla işbirliği yapmayan kişiler, cezalarının 30 yılı infaz edildikten sonra koşullu salıverilme başvurusunda bulunabilecektir.⁵² Söz konusu yasa değişikliği, Ceza Kanunu'nun 176. maddesi ile diğer tüm hükümlüler için 26 yıl olarak belirlenen müebbet hapis cezası eşliğini yükseltiyor oluşu dolayısıyla eleştirildiği gibi, *Hands off Cain* isimli STK tarafından Bakanlar Komitesi'ne sunulan Kural 9.2 bildiriminde *Marcello Viola / İtalya* (No. 2) kararında sözü edilen mutlak işkence yasağının sistematik olarak ihlal edilmesini ele almayışı dolayısıyla da eleştiriye konu edilmiştir.⁵³

Hollanda

43. Hollanda'da müebbet hapis cezasına ilişkin ilk gözden geçirme cezanın 25 yılının infaz edilmesinden sonra yapılır ve işlem bağımsız bir Müebbet Mahkumlar Danışma Kurulu tarafından yürütülür. Bu kurul, Pieter Baan Merkezi'ndeki psikiyatrik değerlendirmeleri, mahkumla ve ilgili durumlarda mağdurlarla veya yakınlarıyla yapılan görüşmeleri de göz önünde bulundurarak, hükümlünün toplumla yeniden bütünleşmeye yönelik ilerlemesini değerlendirmekten sorumludur.⁵⁴ Adalet ve Güvenlik Bakanı bu rapora dayanarak mahkumun toplumla yeniden bütünleşmesine izin verilip verilmeyeceğine ve 27. yılda yapılacak af değerlendirmesine geçilip geçilmeyeceğine karar verir.⁵⁵ Bakanın takdir yetki vardır ve danışma kurulunun tavsiyesiyle bağlı değildir.
44. Bu gözden geçirme mekanizması Mart 2017 tarihli ACL Kararnamesi ile resmileştirilmiş ve Haziran 2017'de ceza infaz kurumu yönetmeliklerinde yapılan değişikliklerle daha da güncellenmiştir.⁵⁶ Tavsiye niteliğindeki gözden geçirme süreci cezanın infazının 25. yılında başlatılırken, af olasılığı azami 27. yılda değerlendirilmektedir. Daha da önemlisi, bundan önce mahkumların eğitim, çalışma ve terapi gibi kurumsal yeniden sosyalleştirme faaliyetlerine katılmaları beklenmektedir. Mahkumların hal ve gidişatında veya kişisel gelişiminde bir ilerleme kaydedilemezse, salıverilme alma şansları asgari düzeyde kalacaktır.⁵⁷ Toplumla yeniden bütünleşme izninin reddedilmesini ve cezaevi temelli diğer toplumla bütünleşme tedbirlerini inceleyebilen bir infaz hakimi olarak hareket eden Ceza Adaleti ve Gençleri Koruma Kurulu (Rsj) bu tür yeniden sosyalleştirme fırsatlarına erişimin gözetimini sağlamaktadır.
45. Usule ilişkin güvenceler mekanizmanın içine yerleştirilmiştir. Tutuklular af rejimine uygunlukları konusunda bilgilendirilirler ve kendileri de af talebinde bulunabilirler. Af sürecinin fazlasıyla gecikmesi durumunda, mahkum, bakanlık kararının ilan edilmesi için bir

internati che non collaborano con la giustizia, nonché in materia di entrata in vigore del decreto legislativo 10 ottobre 2022, n. 150, di obblighi di vaccinazione anti SARS-COV-2 e di prevenzione e contrasto dei raduni illegali. (22G00209)” in 30 Aralık 2022 tarihli, 304 sayılı Gazzetta Ufficiale Serie Generale, <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/gu/2022/12/30/304/sg/pdf>.

⁵² 1459. toplantı (Mart 2023) (DH), Eylem Raporu (20/01/2023) - *Marcello Viola / İtalya* (no. 2) kararına ilişkin İtalya'dan gelen Bildirim (Başvuru No. 77633/16), s. 15, [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2023\)91E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2023)91E).

⁵³ Bkz. 1483. toplantı (Aralık 2023) (DH) - Kural 9.2 - *Marcello Viola / İtalya* (no. 2) davasında bir STK'dan (Hands Off Cain) gelen bildirim (12/10/2023) (Başvuru No. 77633/16), [https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD\(2023\)1265E](https://hudoc.exec.coe.int/?i=DH-DD(2023)1265E).

⁵⁴ ECLI:NL:HR:2017:3185; KLP Advocaten, <https://klpadvocaten.nl/en/expertises/life-imprisonment/>.

⁵⁵ ECLI:NL:HR:2017:3185. 2016 yılından önce, Hollanda sistemi müebbet hapis cezalarına ilişkin yapılandırılmış bir gözden geçirme mekanizması sunmadığı için cezalar pratikte indirilemez durumdaydı. Bu durum, Hollanda Yüksek Mahkemesi'nin 2016 yılında ECLI:NL:HR:2016:1325'te verdiği ve somut bir salıverilme ihtimali olmayan müebbet hapis cezasının AİHS'in 3. maddesinin ihlalini teşkil ettiğine hükmeden kararının ardından değişmiştir. Mahkeme, AİHM içtihatlarına, özellikle de *Vinter* ve ilgili *Murray / Hollanda* kararına atıfta bulunarak, müebbet hapis cezalarının gözden geçirilebilir olması ve yalnızca neredeyse lafta kalan bir af sistemine bağlı olmaması gerektiği sonucuna varmıştır.

⁵⁶ Agk.

⁵⁷ KLP Advocaten (n. 54).

son tarih belirleyebilecek olan hukuk mahkemesinden müdahale talep edebilir. Buna ek olarak, hukuk mahkemesi affın reddine ilişkin kararları inceleyerek bunların keyfi veya aşırı gecikmeli olmamasını temin eder.⁵⁸ Hem hukuk mahkemesinin hem de infaz hakimliğinin denetiminden oluşan bu ikili yapı mahkumlara etkili hukuki yollar sağlayarak 3. maddeye uyumu güçlendirir.

- 46.** Mahkumun 27 yıllık ilk gözden geçirmenin ardından salıverilmemesi durumuna ilişkin olarak yönetmeliklerde sabit aralıkları belirtilmemekle birlikte başka periyodik gözden geçirmeler öngörülmektedir. Bununla birlikte, AİHM içtihadı doğrultusunda mahpusluğun devam etmesinin haklı gerekçelere dayandığından emin olmak için makul aralıklarla yeni gözden geçirmelerin yapılması beklentisi vardır. Hollanda Yüksek Mahkemesi, bu yapının bir bütün olarak ele alındığında, müebbet hapis cezalarının yeniden değerlendirilmesi için "sahici, yapılandırılmış bir mekanizma" sağladığını ve bu tür cezaların indirilemez olmaması gerekliliğini karşılar nitelik taşıdığını teyit etmiştir.⁵⁹
- 47.** 2021 yılında çıkarılan Ceza ve Koruma Kanunu ile ek reformlar getirilerek toplumla yeniden bütünleşme izni, infaz kurumu programları ve koşullu salıverilme ile ilgili kararlarda değerlendirmeye tabi tutulan faktörlerin kapsamı genişletilmiştir. Bu yasa, üç özel unsurun karar alma sürecine rehberlik etmesini zorunlu kılmaktadır: (1) mahkumun ceza infazı boyunca hal ve gidişatı, (2) toplum için oluşturduğu risk ve (3) mağdurlar ile ailelerinin çıkarları.⁶⁰ Savcılık, Adli Tahsilat Başkanlığı (CJIB) ve Tutukluluk Süreci Bilgilendirme Birimi (IDV) arasındaki koordinasyon, mağdurların bu süreçte bilgilendirilmesini ve görüşlerinin alınmasını sağlar.⁶¹
- 48.** Bu çok katmanlı ve usule ilişkin güvenceler taşıyan mekanizmanın varlığına rağmen, salıverilme otomatik bir süreç olmayıp bakanlığın takdirine bağlı bir konu olmaya devam etmektedir. Sistem umut ve hesap verebilirliği dengeleyecek şekilde tasarlanmış olup, mahkumlara rehabilitasyon için bir yol sunarken sıkı gözetimi de muhafaza etmektedir. Müebbet hapis mahkumlarının salıverilmeleri için terapi, pişmanlık ifadeleri ve kurum hayatına yapıcı katılım yoluyla samimi bir kişisel dönüşüm geçirdiklerini göstermeleri gerekir.⁶²
- 49.** Hollanda'daki gözden geçirme mekanizmaları, şeffaf olmamaları, salıverilme kararlarının siyasi kontrol altında tutulması ve toplumla yeniden bütünleşme seçeneklerinin sınırlı olması konularında ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. İlk olarak, 2021 yılında yapılan bir değerlendirme, Danışma Kurulu'nun karar alma çerçevesini "genel olarak işlevsel" bulmakla birlikte, toplumla bütünleştirme aşamasının netlikten yoksun olduğu ve af sürecine anlamlı bir katkıda bulunamayacak kadar kısa olduğu sonucuna varmıştır.⁶³ Buna ek olarak, 2022 yılında, Rsj Konseyi, Müebbet Hapis Cezasının Gözden Geçirilmesi raporunu yayınlayarak, tarafsızlığın ve adil yargılamanın sağlanması için salıverilme kararlarının bakanlar yerine hâkimler tarafından verilmesini tavsiye etmiştir.⁶⁴ Aynı tavsiye 2021 yılında dönemin Bakanı Dekker ve 2023 yılında da Bakan Weerwind tarafından yinelenmiştir. Bakan Weerwind

⁵⁸ ECLI:NL:HR:2017:3185.

⁵⁹ Agk.

⁶⁰ Ceza ve Koruma Kanunu, CEB web sitesi, <http://cep-probation.org/the-dutch-new-law-on-punishment-and-protection/>

⁶¹ Agk.

⁶² KLP Advocaten (n. 53).

⁶³ <https://www.commissievantoezicht.nl/dossiers/Levenslang/hoofdartikel-levenslang/>

⁶⁴ <https://www.commissievantoezicht.nl/dossiers/Levenslang/hoofdartikel-levenslang/>; <https://www.hogeraad.nl/actueel/nieuwsverzicht/2017/hoge-raad-oplegging-levenslange-gevangenisstraf-blijft-mogelijk/>

salıverme yetkisini yargıya devreden bir yasa tasarısı sunmayı planladığını açıklamış, ancak ilerleme kabine oluşumundaki sorunlar nedeniyle ertelenmiştir.⁶⁵

50. Ayrıca, şeffaflık önemli bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Hollanda Kamu Denetçisi, af davalarındaki açıklık eksikliğini ve zamanlama sorununu defalarca eleştirmiştir. Kamu Denetçisi, hem 2019 hem de 2021'de, Savcılığın belirli başvuruları ele alma şeklini kınamış ve hükümeti AİHS yükümlülüklerine uygun olarak "somut ve zamanlamaya dikkat eden bir gözden geçirme sistemi" kurmaya çağırmıştır.⁶⁶ Sivil toplum aktörleri de benzer şekilde endişelerini dile getirmişlerdir. Levenslang Forumu sürekli olarak müebbet hapis cezalarının mevcut uygulanma biçiminin AİHS'in 3. maddesini ihlal ettiğini savunmakta ve yapısal olarak koşullu salıverilmenin uygulanabilir hale getirilmesi çağrısında bulunmaktadır. Sonuç olarak, Hollanda hukuku teknik olarak bir gözden geçirme mekanizması içermekle birlikte, eleştiriler prosedürün varlığının uygulamada anlamlı olup olmadığını sorgulamaktadır. Müebbet hapis cezasına çarptırılan hiç kimsenin salıverilmediği bir durumda, sistem cezaların fiilen indirilemediği bir sisteme dönüşme riski taşıyacak ve bu durum 3. maddeye uyum sorunlarını bir kez daha gündeme getirecektir.

51. Son olarak, uygulamada toplumla yeniden bütünleştirme de sınırlı kalmaktadır. Ceza infazının ilk 25 yıl boyunca, müebbet hapis cezasına çarptırılan kişilerin standart izne veya anlamlı programlara katılmaları yasaklanmıştır. Gözden geçirme müddetinin dolmasından sonra hükümlüler sıkı koşullarla izlenen, oldukça kısıtlı bir tek günlük toplumla bütünleşme izni alabilmektedirler. Her ne kadar cezaevi müdürleri bireyselleştirilmiş rejimler uygulamaya ve özel görüş haklarının kullanılmasını göz önünde bulundurmaya davet edilse de, süresiz mahkumiyetin psikolojik ve sosyal zararları devam etmektedir. AK, toplumla yeniden bütünleşme fırsatlarının ve esnek rejimlerin özellikle uzun süreli mahkumlar için taşıdığı önemi vurgulamıştır, ancak uygulamada dengesizlik devam etmektedir.⁶⁷

Macaristan

52. Macaristan yasaları iki tür müebbet hapis cezasına yer vermektedir:

- (i) Özellikle ağır suçlar için koşullu salıverilme imkanı olmaksızın "tam müebbet hapis cezası" (ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası),⁶⁸
- (ii) Mahkumun 25 ila 40 yıl arasında hapis yattıktan sonra koşullu salıverilmesine imkan tanıyan "basit müebbet hapis cezası".⁶⁹

53. AİHM 2014 yılında koşullu salıverilme imkânı bulunmayan tam müebbet hapis cezasına ilişkin olarak, bu tür bir cezanın hukuken ve fiilen indirilemez olması nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁷⁰ AİHM kararında, Macaristan'daki cumhurbaşkanlığı af yönetmeliğinin, herhangi bir mahkumun salıverilmesinin hangi koşullar

⁶⁵ Agk.

⁶⁶ Agk.

⁶⁷ <https://www.commissievantoezicht.nl/dossiers/Levenslang/hoofdartikel-levenslang/>

⁶⁸ Terörizm, koşullu salıverilme olmaksızın ömür boyu hapis cezasıyla sonuçlanabilecek suçlar arasında açıkça listelenmiş olsa da, Macaristan'da bu tür cezalar yalnızca terörle mücadeleyle bağlantılı mahkumiyetlerle sınırlı kalmamaktadır. Müebbet hapis cezası, ağırlaştırılmış cinayet, adam kaçırma ve isyan gibi siyasi olmayan suçlar da dahil olmak üzere bir dizi ciddi şiddet suçuna geniş bir şekilde uygulanabilir.

⁶⁹ <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-10897>; Macar Ceza Kanunu'nun İngilizce çevirisi: Ceza Kanununa ilişkin 2012 tarihli C Yasası, İçişleri Bakanlığı, 2025, <https://njt.hu/jogszabaly/en/2012-100-00-00>; Ferenc Dávid, 'The Life Imprisonment in the Hungarian Criminal Law' [Macar Ceza Hukukunda Müebbet Hapis Cezası] (2023) 67 Strani pravni život 1

⁷⁰ *László Magyar / Macaristan*, Başvuru no. 73593/10, 20 Mayıs 2014, para. 54-59.

altında gerçekleştirebileceğini ve bunun için ne yapması gerektiğini bilmesine izin vermemesi sebebiyle, 3. madde kapsamındaki gereklilikleri karşılamadığına karar vermiştir.⁷¹ Bu kararın ardından 2015 yılında mevzuatta değişikliğe gidilmiş ve müebbet hapis cezasına çarptırılan mahkumlar için otomatik bir gözden geçirme mekanizması ("zorunlu af prosedürü") getirilmiştir.⁷² Bu mekanizma, cezanın 40 yılı infaz edildikten sonra re'sen uygulanacak özel bir af prosedürü öngörmekte olup, her bir vaka özelinde getirilecek af konusunda son söz Cumhurbaşkanı'na aittir.⁷³

54. Tam müebbet hapis cezası için getirilen bu yeni gözden geçirme mekanizması 2016 yılında AİHM'in *T.P. ve A.T. / Macaristan* kararında incelenmiştir.⁷⁴ AİHM'e göre, başvurular salıverilmeye yönelik olarak kaydettikleri ilerlemelerin gözden geçirilmesini ancak müebbet hapis cezalarının 40 yılı infaz edildikten sonra umut etmeye başlayabilecektir ki yalnızca bu durum yeni mevzuatın başvuruların tüm müebbet hapis cezalarına fiilen indirilebilirlik sağlamadığı sonucuna varılması için yeterlidir. Bu süre, *Vinter ve Diğerleri* kararında Büyük Daire'nin karşılaştırmalı ve uluslararası hukuktaki mutabakata dayanarak tavsiye ettiği azami süre olan 25 yıldan hayli uzundur. Mahkeme ayrıca, *Bodein / Fransa* kararındaki durumun aksine, mevcut kararda, tutuklu yargılama süresinin gözden geçirme müddetinin hesaplanmasında dikkate alınacağına dair herhangi bir emare bulunmadığını kaydetmiştir. Ayrıca Mahkeme, yeni mevzuatın öngördüğü usulün geri kalan kısımlarına ilişkin diğer sorunlu hususların da altını çizmiştir. İlk olarak, yeni mevzuat uyarınca Cumhurbaşkanı'nın, devam eden hapis cezasının meşru penolojik gerekçelere dayanıp dayanmadığını değerlendirme yükümlülüğü bulunmamaktadır. İkinci olarak, mevzuat Cumhurbaşkanı'nın af başvurusu hakkında karar vermesi gereken bir zaman dilimi belirlememekte ya da Cumhurbaşkanı'nı veya herhangi bir af kararına imzasını koymasına gereken Adalet Bakanı'nı, verdikleri karar Af Kurulu'nun tavsiyesinden farklı olsa bile gerekçe göstermeye zorlamamaktadır.
55. Basit müebbet hapis cezası rejimi kapsamında, ceza mahkemesi koşullu salıverilme olasılığını dışlamamışsa, Ceza Kanunu'nun 43. maddesi cezanın asgari 25 ve azami 40 yılı infaz edildikten sonra koşullu salıverilmeye izin vermektedir. Koşullu salıverilmeye uygunluk için belirlenen kesin müddet ceza kararında belirlenir. Ceza İnfaz Yasası'nın 57(8). Bölümüne göre, infaz hakimi hukuki süreç sırasında koşullu salıvermeyi reddederse, mahkumun uygunluğu iki yıl sonra ve daha sonra her yıl yeniden gözden geçirilmelidir.
56. 2021 yılında Mahkeme, *Bancsók ve László Magyar (No. 2)* kararında, başvuruların koşullu salıverilmeye uygunluk müddetinin 40 yıl olarak belirlendiği basit müebbet hapis cezası rejimini incelemiştir.⁷⁵ Mahkeme, "başvurular [...] salıverilmeye yönelik olarak kaydettikleri ilerlemelerin gözden geçirilmesini ancak müebbet hapis cezalarının kırk yılı infaz edildikten sonra umut etmeye başlayabilecektir ki yalnızca bu durum Mahkeme'nin başvuruların müebbet hapis cezalarının Sözleşme'nin 3. maddesinin amaçları çerçevesinde fiilen indirilebilir olduğunun kabul edilemeyeceği sonucuna varması için yeterlidir" kararına

⁷¹ Agk., para. 54-59.

⁷² 2014 tarihli ve CCXL sayılı Cezaların, Güvenlik Tedbirlerinin, Bazı Zorlayıcı Tedbirlerin ve Kabahatlerden Kaynaklanan Hapsin İnfazı Hakkında Kanun (Değişik: 2014 tarihli LXXII sayılı Kanun) 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁷³ Agk. Bkz. 46/D-G Bölümü. Yeni mevzuat kapsamında beş üyeden oluşan özel bir Af Kurulu oluşturulmuş ve bu kurul, af getirilmesine ilişkin tavsiyeyi içeren gerekçeli bir görüş düzenlemekle sorumlu kılınmıştır.

⁷⁴ *T.P. ve A.T. / Macaristan*, Başvuru no. 37871/14 ve 73986/14, 4 Ekim 2016.

⁷⁵ *Bancsók ve László Magyar (No. 2)*, Başvuru no. 52374/15 ve 53364/15, 28 Ekim 2021.

varmıştır.⁷⁶ *Bancsók ve László Magyar (No. 2)* kararının ardından AİHM benzer davalarda kararlar vermiştir. Başvuranların koşullu salıverilme uygunluğunu müebbet hapis cezasının gözden geçirilmesi için tavsiye edilen azami müddet olan 25 yıldan daha geç elde edebildiği bu kararların tümünde AİHM 3. maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.⁷⁷ Mahkeme'nin, koşullu salıverilmeye uygunluk müddetinin 25 yıl 6 ay olarak belirlendiği bir davada bile ihlal tespit ettiği unutulmamalıdır.⁷⁸

57. Genel olarak, Macaristan sistemi sorunlu olmaya devam etmektedir ve Bakanlar Komitesi halen yukarıda belirtilen kararların uygulanmasını beklemektedir. Haziran 2025'teki son incelemesinde Bakanlar Komitesi, Macaristan makamlarının aşağıdaki iki konuyu ele alması gerektiğini kaydetmiştir:⁷⁹

- müebbet hapis cezasına çarptırılanların koşullu salıverilmeye uygun hale gelmeleri için önerilen azami bekleme süresi 25 yıldır; ve
- Anayasa'da yapılan son değişikliklere ve 181/2024 (VII.18.) sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı'na rağmen "zorunlu af prosedüründe" (T.P. ve A.T., paragraf 49) usule ilişkin yeterli güvencelerin bulunmamaktadır.⁸⁰

VI. Öneriler

Genel tedbirlerle ilgili olarak, Bakanlar Komitesi'ni *Gurban grubu* kararlarının tam olarak uygulanmasını sağlamak için STK'lar AİHM içtihadına ve yukarıda özeti verilen karşılaştırmalı örneklerden çıkarılan derslere dayanarak Türkiye makamlarını aşağıdaki reformları benimsemeye çağırma ve oluşan ihlallerin ciddiyeti ile Sözleşme'ye uygun bir sistemin halen kurulamamasından etkilenen çok sayıda kişiyi göz önünde bulundurarak söz konusu reformların hayata geçirilmesini sağlamak için çabalarını yoğunlaştırmaya davet etmektedir:

- i. Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca, her türlü müebbet hapis cezasının hukuken ve fiilen indirilebilir olmasını sağlamak için yasal ve başkaca elverişli tedbirler hayata geçirilmeli.
- ii. Mahkeme'nin içtihadı ve gelişen Avrupa standartları doğrultusunda, tüm ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarının gözden geçirilmesi için işleyen, erişilebilir ve yargı denetimine tabi bir mekanizma oluşturmak üzere yasal reformlar yapılmalıdır. Bu mekanizma aşağıdaki özelliklere sahip olmalıdır:
 - (a) Siyasi iradeden bağımsız olmalı ve kararlar yürütme yerine yetkili bir yargı makamı veya yargı gözetimine tabi bir organ tarafından alınmalıdır;
 - (b) Müebbet hapis cezasının verilmesinden en geç 25 yıl sonra ilk gözden geçirmenin yapılmasını ve bundan sonra da makul aralıklarla periyodik gözden geçirmelerin yapılmasını temin etmelidir;

⁷⁶ Agk., para. 47.

⁷⁷ *Blonski ve Diğerleri*, Başvuru no. 12152/16 ve 6 diğer başvuru, 13 Ekim 2022; *Horváth ve Diğerleri*, Başvuru no. 12143/16 ve 11 diğer başvuru, 2 Mart 2023; *Horváth ve Diğerleri*, Başvuru no. 33640/20 ve 24 diğer başvuru, 20 Haziran 2024.

⁷⁸ *Horváth ve Diğerleri*, Başvuru no. 33640/20 ve 24 diğer başvuru, 20 Haziran 2024.

⁷⁹ 1531. BK-İH toplantısı, 10-12 June 2025, <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-10897>.

⁸⁰ Temmuz 2024 itibarıyla Anayasa'da yapılan değişiklikle Adalet Bakanı'nın imza koyma zorunluluğu kaldırılmış ve yeni bir hüküm getirilmiştir. Getirilen hükme göre çocuklara karşı kasıtlı olarak işlenmiş ve Cumhurbaşkanı'nın bireysel af yetkisinin dışında tutulacak olan suçların listesi üçte iki çoğunlukla kabul edilen bir kanunla belirlenecektir (Macaristan Anayasası 9(3)(n), 9(5) ve 9(8). maddeler). Ayrıca, bireysel af hakkı kullanılırken uyulacak ölçütlere ilişkin olarak 181/2024.(VII. 18) sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı yayınlanmıştır. (181/2024. (VII. 18.) KE sayılı Kararın Macarca metnine aşağıdaki bağlantıdan ulaşılabilir.)

- (c) Yetkili makamların müebbet hapis cezası alan kişinin tutumunda, kişisel gelişiminde ya da diğer ilgili alanlarda yaşanan değişikliklerin onun mahkumiyetinin meşru penolojik sebeplere dayanarak devam ettirilmesini artık geçersiz kılacak denli önemli olup olmadığını bireyselleştirilmiş ve nesnel ölçütlere dayanarak değerlendirme yapmasını mümkün kılmalıdır;
- (d) Türk Ceza Kanunu'nun "Devletin güvenliği", "anayasal düzen" ve "milli savunma" ile ilgili hükümleri ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamındaki suçlardan hüküm giyenler de dahil olmak üzere, müebbet hapis cezasına çarptırılmış tüm birey kategorilerine ayırım gözetmeksizin ve eşit bir şekilde uygulanacak ve böylece evrensel bir gözden geçirme hakkı sağlamalıdır;
- (e) Yeterince açık, öngörülebilir ve net hukuk kurallarına tabi olmalı, kişinin koşullu salıverilmeye uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde aşağıdakiler gibi kamuya açık ölçütler içermelidir:
- infazda geçen süre;
 - ceza infaz kurumundaki hal ve gidişatı;
 - toplum için arz ettiği riskin azalıp azalmadığı; ve
 - meşru penolojik hedeflerin (cezalandırma, caydırıcılık, kamunun korunması) dikkate alınması;
- (f) Böyle bir mekanizma aşağıdakiler de dahil olmak üzere Sözleşme standartlarına uygun sağlam usul güvenceleri ile desteklenmelidir:
- gözden geçirme sürece boyunca hukuki yardıma erişim;
 - hukuki dinlenilme hakkı;
 - ilgili belgelere ve gerekçeli kararlara erişim;
 - ve olumsuz kararlara itiraz edebilme veya bu kararları yargı denetimine götürme hakkı;
- (g) Gözden geçirme kararlarında hangi adımların ya da hal ve gidişatın dikkate alınabileceği ve salıverilmenin hangi koşullar altında verilebileceği hakkında bilgiler de dahil olmak üzere, mahkumlara yüklenen yükümlülükler ve onlardan beklenenlerle ilgili usuli netlik sağlanmalıdır.
- iii. Müebbet hapis cezasına çarptırılmış mahkumlara yönelik cezaevi rejiminin, mahkumların hal ve gidişat, sorumluluk duygusu ve koşullu salıverilmeye hazır olma konularında anlamlı bir ilerleme göstermelerini sağlamasını, kişisel gelişimlerini ve toplumla yeniden bütünleşmelerini destekleme hedefiyle uyumlu olmasını temin etmelidir.
- iv. Ağırlaştırılmış müebbet cezasına ve cezanın gözden geçirilmesine ilişkin mekanizmalara dair yasal ve kurumsal reformların geliştirilip uygulanması sürecinin barolar, sivil toplum örgütleri ve bağımsız uzmanlarla etkin işbirliğini teminat altına alan, şeffaf ve katılımcı bir süreç olmasını temin etmelidir.
- v. Bakanlar Komitesi'ne aşağıdaki gruplar hakkında ayrıntılı veri sağlamalıdır:
- Halihazırda bir gözden geçirme mekanizmasına erişimi bulunmayan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmış kişi sayısı;

- Halihazırda aynı rejim kapsamında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasıyla yargılanan veya hakkında ceza talep edilen kişi sayısı; ve
- Her grup için, cezanın verildiği veya hakkındaki hukuki sürecin başlatıldığı tarihlere ilişkin ek bilgiler.